

Peer reviewed Journal

Impact Factor:7.265

ISSN-2230-9578

Journal of Research and Development

Multidisciplinary International Level Referred Journal

December-2021 Volume-12 Issue-24

***Mahatma Phule, Rajarshi Shahu Maharaj and Dr.
B. R. Ambedkar – Thoughts and works***

Chief Editor

Dr. R. V. Bhole

'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot
No-23, Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

Editor

Mr. Shashikant Jadhwar

I/C, Principal,

Chhatrapati Shivaji Mahavidyalaya,
Kalamb, Dist. Osmanabad (MS) India

Executive Editor

Dr. Anant Narwade

Dr. Raghunath Ghadge

Mr. Anil Jagtap

Address

'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot, No-23, Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

Journal of Research and Development

A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal

December-2021 Volume-12 Issue-24

On

***Mahatma Phule, Rajarshi Shahu Maharaj and
Dr. B. R. Ambedkar – Thoughts and works***

Chief Editor Dr. R. V. Bhole 'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot No-23, Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102	Editor Mr. Shashikant Jadhwar I/C, Principal, Chhatrapati Shivaji Mahavidyalaya, Kalamb, Dist. Osmanabad (MS) India
--	--

Executive Editor
Dr. Anant Narwade
Dr. Raghunath Ghadge
Mr. Anil Jagtap

EDITORIAL BOARD

Prof. R. J. Varma ,Bhavnagar [Guj] Dr. D. D. Sharma, Shimla [H.P.] Dr. Abhinandan Nagraj, Benglore[K] Dr. Venu Trivedi ,Indore[M.P.] Dr. Chitra Ramanan Navi ,Mumbai[M.S]	guyen Kim Anh, [Hanoi] Vietnam Prof. Andrew Cherepanow, Detroit, Michigan [USA] Prof. S. N. Bharambe, Jalgaon[M.S] Dr. C. V. Rajeshwari, Pottikona [AP] Dr. S. T. Bhukan, Khiroda[M.S]	Dr. R. K. Narkhede, Nanded [M.S] Prof. B. P. Mishra, Aizawal [Mizoram] Prin. L. N. Varma ,Raipur [C. G.] Prin. A. S. Kolhe Bhalod[M.S] Prof.Kaveri Dabholkar Bilaspur [C.G]
--	--	---

Published by- Mr. Shashikant Jadhwar, I/C, Principal, Chhatrapati Shivaji Mahavidyalaya, Kalamb, Dist. Osmanabad (MS) India

The Editors shall not be responsible for originality and thought expressed in the papers. The author shall be solely held responsible for the originality and thoughts expressed in their papers.

© All rights reserved with the Editors

CONTENTS

Sr. No.	Paper Title	Page No.
1	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या 'जनता' पाक्षिकातील विचार प्रा. मच्छगंधाली नितीन तारळेकर	1-4
2	राजर्षी शाहू महाराजांच्या सभा समारंभातील प्रबोधन डॉ. यशवंत राऊत	5-7
3	महात्मा फुले आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्री सुधारणा विषयक कार्य प्रा. मिलिंद व्यंकटी घाडगे	8-11
4	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे आर्थिक विचार प्रा. डॉ. गितांजली सदाशिवराव मोटे	12-14
5	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे राजकीय विचार डॉ. सय्यद रब्बानी रशीद	15-16
6	कृषीच्या शाश्वत विकासात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान – एक भौगोलिक अभ्यास प्रा. डॉ. महेश म. पवार	17-19
7	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे अस्पृश्य चळवळीतील कार्य प्रा. बप्पासाहेब रामलिंग शेजूळ	20-22
8	फुले-आंबेडकरांचे स्त्री विषयक विचार समाधान भा. शिंदे	23-25
9	विचारवंत आणि सुधारक: छत्रपती शाहू महाराज शेख हाजुमिया फत्तुसाहेब	26-28
10	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार व योगदान प्रा. प्रणाली प्रदिप पाटील	29-31
11	उस्मानाबाद जिल्हा उमरगा तालुक्यातील जलप्रणालीचा एक भौगोलिक अभ्यास प्रा. गावित सतिश डी	32-34
12	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्त्री शिक्षणासंबंधीचे विचार प्रा. रकटे ज्योती भाऊसाहेब	35-37
13	संत कबीर आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे आर्थिक विचार डॉ. सुहास पाठक, रविंद्र प्रि सोनकांबळे	38-40
14	“डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा समाजपरिवर्तन एक दृष्टीकोन” प्रा. डॉ. गायके एस. के.	41-42
15	‘महात्मा फुले यांचे मराठी साहित्यातील योगदान’ प्रा. डॉ. संगीता मोरे	43-45
16	महात्मा फुले यांचे शिक्षण विषयक विचार प्रा. डॉ. जडल मधुकर मार्कंडेय	46-50
17	महात्मा ज्योतिबा फुले आणि सत्यशोधक समाजाचे कार्य प्रा. डॉ. पाथरकर एस. व्ही.	51-53

18	राजर्षी शाहू महाराजांचे आर्थिक व शैक्षणिक विचार	डॉ. एम. एम. देवनाळकर	54-55
19	महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे शैक्षणिक योगदान	प्रा. पांढरे विलास देवराव	56-62
20	थोर ममाज सुधारक राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज	डॉ. सुधीर ब. गायकवाड	63-66
21	राजर्षी शाहू महाराज : शैक्षणिक व आर्थिक कार्य	प्रा. अमोल देविदास दिवटे	67-72
22	डॉ. आंबेडकरांची पत्रकारीता आणि राजकीय चिंतन	प्रा. डॉ. अरूण विठ्ठल सोनकांबळे	73-77
23	महात्मा फुले यांचे मराठी साहित्याला योगदान	प्रा. अरविंद बन्सी इंगळे	78-80
24	डॉ बी आर अम्बेडकर का आर्थिक विचार और योगदान	डॉ अर्जुन मोहनराव मोरे	81-83
25	स्त्री मुक्ती आंदोलनातील डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे योगदान	प्रा डॉ अंकुश मारुती सोहनी	84-87
26	राजर्षी शाहू महाराजांचे समाजपरिवर्तनातील शैक्षणिक कार्य	प्रा. डॉ. खलील न. सय्यद	88-90
27	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि महिला सबलीकरण	Suman Kendre	91-93
28	महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे शेती व शेतकरी विषयक विचार	डॉ. गव्हाणे रमाकांत बबनराव	94-95
29	राजर्षी शाहू महाराज यांचे स्त्री-उद्धारविषयक विचार व कार्य	श्री योगेश ज्ञानदेव पाटील	96-98
30	डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कृषिविषयक विचार	डॉ सुरेश त्रिंबकराव सामाले	99-102
31	छत्रपती शाहू महाराज आणि महिला सक्षमीकरण	डॉ निलेश गोकुळ शेरे	103-106
32	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शेतीविषयक आर्थिक विचारांचे अध्ययन	श्री. एच. व्ही. केळे , डॉ. डी. सी. रसाळ	107-110
33	डॉ बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार व कार्य	प्रा तुळशीदास मोकल	111-113
34	डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कृषीविषयक विचार	प्रा देवशेट्टे सुरेश मनोहरराव	114-116
35	डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांचे आर्थिक विचार	रेवडकर गणेश सुभाष	117-118
36	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शिक्षणविषयक विचार	प्रा. जगदीश रामभाऊजी वाटमोडे	119-121

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार व कार्य

प्रा.तुळशीदास मोकल

इतिहास विभाग प्रमुख कोकण एज्युकेशन सोसायटीचे, डॉ.चिंतामणराव देशमुख वाणिज्य व सौ.कुमुमताई ताम्ह्राणे
कला महाविद्यालय, रोहा-रायगड.

प्रस्तावना : ज्या महान नेतृत्वाने आपल्या समग्र कार्यप्रणालीच्या जोरावर आपले स्वतंत्र अस्तित्व निर्माण करून आपल्या कार्याचा स्वतंत्र व सार्वत्रिक असा कायमस्वरूपी ठसा उमटविला असे महान नेतृत्व म्हणजे डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर. महामानव, विश्वरत्न,भारतरत्न, भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार, स्वतंत्र भारताचे पहिले कायदामंत्री, प्रख्यात कायदेपंडित, लोकशाहीचे पुरस्कर्ते, सामाजिक क्रांतीप्रवाहाचे कृतिशील नेतृत्व,स्त्रीयांना न्याय हक्क मिळवून देणारे स्त्रीउद्धारक,दलित उद्धारक,थोर अर्थतज्ञ, जलतज्ञ, शेतकरी व कामगारांचे आधारस्तंभ, निर्भीड पत्रकार, उत्तम लेखक, एक आदर्श प्राध्यापक व प्राचार्य अशा विविधांगी कामगिरीने डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे कार्य आपणां सर्वांना परिचित आहे.अशा महान नेतृत्वाचे एक यापेक्षाही वेगळे कार्य आहे आणि ते कार्य म्हणजे त्यांचे शैक्षणिक विचार व कार्य होय.याचीच माहिती प्रस्तुत शोध निबंधाच्या माध्यमातून मांडण्यात आली आहे.

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे प्राथमिक शिक्षण विषयक विचार :

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी प्राथमिक शिक्षण विषयक विचार मांडताना असे म्हटले आहे की प्रत्येक राष्ट्राच्या व विद्यार्थ्यांच्या दृष्टीने प्राथमिक शिक्षण हे महत्वाचे असते. म्हणूनच प्रत्येक राष्ट्राने प्राथमिक शिक्षण हे सक्तीचे करावे असे केल्याने शिक्षणापासून कोणीही वंचित राहणार नाही .त्याचबरोबर हे शिक्षण विद्यार्थ्यांना दर्जेदार कसे मिळू शकेल या साठी प्रत्येक शाळांनी कसोशीने प्रयत्न केले पाहिजे .केवळ लिहिता वाचता येण्यासाठी हे शिक्षण देवू नये तर त्या विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणविषयक जडणघडणीस हे शिक्षण उपयुक्त कसे ठरेल यासाठी ते शिक्षण द्यावे.ज्या देशातील शासन अशा प्रकारच्या शिक्षण व्यवस्थेबाबत उदासीन असतो त्या ठिकाणी अशा प्रकारच्या शिक्षण व्यवस्थेसाठी कायदे करणे गरजेचे आहे.थोडक्यात डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी प्राथमिक शिक्षण विषयक विचारात,सक्ती, कायदा, दर्जेदारपणा व उपयुक्तता या गोष्टींना महत्व दिले आहे.

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे उच्चशिक्षण विषयक विचार : डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी उच्चशिक्षण विषयक विचार मांडताना असे म्हटले आहे की,"जे व्यक्तीसमूह उच्चशिक्षणाचा लाभ घेण्यास पात्र आहेत मात्र त्यांच्या विकट आर्थिक स्थितीमुळे या प्रकारचे शिक्षण घेता येत नाही अशा समूहासाठी विद्यापीठ ही प्राथमिक स्वरूपाची यंत्रणा आहे".म्हणजेच विद्यापीठ ही उच्चशिक्षणाची केंद्र व द्वारे आहेत हे त्यांना या विचारातून स्पष्ट करावयाचे होते.याही पुढे जावून डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी मिलिंद महाविद्यालयाच्या शीलान्यास प्रसंगी बोलतांना असे म्हटले होते की," मी हिंदू समाजाच्या अगदी खालच्या थरातून आल्यामुळे मला उच्च शिक्षणाला महत्व किती आहे हे मला माहित आहे.समाजाची उन्नती करण्याचा प्रश्न आर्थिक असल्याचे मानले जाते. पण हे चूक आहे.कारण हिंदुस्थानातील दलित समाजाची उन्नती करणे म्हणजे त्यांच्या अन्न, वस्त्र व निवाऱ्याची सोय करून पूर्वीप्रमाणे त्यांना उच्च वर्गाची सेवा करण्यास भाग पडणे नव्हे. खालच्या वर्गाची प्रगती मारून त्यांना दुसऱ्याचे गुलाम व्हावे लागत असल्यामुळे त्यांच्यात निर्माण होणारा न्यूनगंड नाहीसा करणे.हेच खरे उच्च शिक्षणाचे ध्येय आहे.म्हणूनच आमच्या सर्व सामाजिक दुखण्यावर उच्चशिक्षण हा एकमेव उपाय आहे".थोडक्यात उच्च शिक्षण विषयक विचार मांडताना डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी उच्च शिक्षणाचे केंद्र असणाऱ्या विद्यापीठीय शिक्षणाचे महत्व व उच्च शिक्षण घेत असतांना या समूहातील

विद्यार्थ्यांनी आपल्या मानसिकतेत बदल कसा करावा व आपल्या मनामध्ये निर्माण होणारा न्यूनगंड कसा दूर करावा या बाबत आपले विचार मांडले आहेत.

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे विज्ञान व तंत्रज्ञान शिक्षणविषयक विचार :

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी विज्ञान व तंत्रज्ञान विषयक विचार मांडताना असे म्हटले आहे की, विज्ञान व तंत्रज्ञान विषयक शिक्षण हे व्यावसायिक शिक्षण आहे हे शिक्षण वंचित व दुर्लक्षित समूहातील विद्यार्थ्यांना त्यांच्या कमकुवत आर्थिक परिस्थितीमुळे घेणे शक्य नाही म्हणून या प्रकारच्या शिक्षणासाठी शासनाने पुढाकार घेवून अर्थसहाय्य करावे तसेच हे शिक्षण घेण्यासाठी शिष्यवृत्ती स्वरूपात वार्षिक अनुदान उपलब्ध करून द्यावे. तसेच या प्रकारचे शिक्षण जर हे विद्यार्थी जर बाहेरच्या देशात जावून घेत असतील तर शासनाने अशा विद्यार्थ्यांना अनुदान द्यावे. थोडक्यात डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी विज्ञान व तंत्रज्ञान शिक्षण विषयक मांडताना हे शिक्षण वंचित व दुर्लक्षित समूहातील विद्यार्थ्यांनी घ्यावे व त्यासाठी शासनाने आर्थिक मदत करावी अशी भावना व्यक्त केली आहे.

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे विद्यापीठीय शिक्षणाबाबतचे विचार :

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी विद्यापीठीय शिक्षण विषयक विचार मांडताना असे म्हटले आहे की, विद्यापीठ ही उच्च शिक्षणाची केंद्रे आहेत. म्हणून विद्यापीठांनी आपल्या ध्येयाला व कार्याला अनुसरून काम करावे. विद्यापीठ शिक्षण यंत्रणेत उणिवा असतील तर त्या दूर कराव्यात. वेगवेगळ्या जातीतील विद्यार्थ्यांमध्ये संस्कृतिक विचारांची आदानप्रदान निर्माण करण्यासाठी विद्यापीठाने प्रयत्न करावेत व विद्यार्थ्यांमध्ये सळोखायचे वातावरण कसे राहिल यासाठी प्रयत्न करावेत. तसेच विद्यापीठाने ग्रंथालयांच्या प्रश्नाकडे लक्ष द्यावे. विद्यापीठ ही फक्त परीक्षा घेणारी यंत्रणा नसावी तर ती शैक्षणिक कार्य करणारी यंत्रणा असावी तसेच पदवी व पदव्युत्तर शिक्षणाचे विभाजन न करता दोन्ही ठिकाणांच्या शिक्षणाची जबाबदारी विद्यापीठाकडेच ठेवावी या बाबत विचार मांडले. तसेच डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी विद्यापीठात अध्यापनाचे काम करणाऱ्या प्राध्यापकांच्या बाबत असे म्हटले आहे की, " प्राध्यापकाने आपल्या अध्ययन व अध्यापनाच्या कामात स्वतःला इतके झोकून द्यावे की त्यांना स्वतःच्या घराकडे पाहण्यासाठी त्यांना सवड मिळू नये. घराची जबाबदारी त्यांनी आपल्या पत्नीकडे सोपवून संशोधन करावे. प्राध्यापक नुसताच विद्वान नसावा तर तो बहुश्रुत असावा. माहितीपूर्ण, मनोरंजक व उत्साही असावा व त्याच्याकडे धमक असावी." थोडक्यात विद्यापीठ हे उच्च शिक्षणाची प्रमुख केंद्र असल्याने या केंद्रामध्ये ज्ञान, कार्य, समानता व विद्वत्ता या सर्व गोष्टी महत्त्वाच्या आहेत असे सुचित करण्याची महत्त्वपूर्ण भूमिका डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी मांडली.

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे नैतिक शिक्षणाबाबतचे विचार :

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी नैतिक शिक्षण विषयक विचार मांडताना असे म्हटले आहे की, माणसाच्या आयुष्यात केवळ बौद्धिक शिक्षण महत्त्वाचे नाही तर बौद्धिक शिक्षणाबरोबर नैतिक शिक्षणही महत्त्वाचे आहे. नैतिक शिक्षणाने माणसाचे शील व चारित्र्य यांची शुद्धता टिकते व माणसामध्ये विचारांची परिपक्वता निर्माण होते. मनुष्य संस्कारक्षम बनतो.

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्त्री शिक्षणाबाबतचे विचार : डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी स्त्री शिक्षण विषयक विचार मांडताना असे म्हटले आहे की, "स्त्री शिक्षण महत्त्वाचे असून स्त्रियांना शिक्षण द्या. त्यांच्या मनात शिक्षणविषयक महत्त्वाकांक्षा रुजवा. त्यांच्या मनामध्ये शिक्षणविषयक जागृती निर्माण करा व त्यांना शिक्षण घेण्यासाठी प्रवृत्त करा." थोडक्यात स्त्रीशिक्षणाने समाजाची प्रगती साधता येईल असे डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांना अपेक्षित होते.

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे शिक्षण विषयक कार्य: डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी केवळ शिक्षणविषयक विचारच मांडले नाही तर शिक्षण प्रसाराची महत्त्वपूर्ण भूमिकाही निभावली. शिका, संघटीत व्हा संघर्ष करा हा मंत्र देत असताना त्यांनी शिक्षण प्रसारासाठी १९४६ मध्ये पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीची स्थापना केली व या सोसायटीच्या

माध्यमातून मुंबईला सिद्धार्थ महाविद्यालय व औरंगाबादला मिलिंद महाविद्यालयाय मुरू केले. तसेच पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या माध्यमातून काही ठिकानी दलित विद्यार्थ्यांसाठी वमतीगृह मुरू केले. याहीपुढे जावून त्यांनी मुंबईत विद्यार्थ्यांना राजकारण, अर्थशास्त्र, अंदाजपत्रक, कामगार संघटना, संसदीय कामकाजविषयक नियम आणि परंपरा यांचे प्रशिक्षण देण्यासाठी आदर्श ट्रेनिंग स्कुल फॉर एन्टरन्स टू पॉलिटिक्स स्थापन केली. सारांश :डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे शिक्षण विषयक विचार अत्यंत महत्वाचे आहेत. प्राथमिक शिक्षणाने माणसाच्या शिक्षणाची सुरवात होते म्हणून हे शिक्षण सक्तीचे व उपयुक्त असावे असे त्यांनी म्हटले आहे. उच्च शिक्षण विषयक विचार मांडताना त्यांनी उच्च शिक्षणाचे केंद्र असणाऱ्या विद्यापीठीय शिक्षणाचे महत्त्व व उच्च शिक्षण घेत असतांना या समूहातील विद्यार्थ्यांनी आपल्या मानसिकतेत बदल कसा करावा व आपल्या मनामध्ये निर्माण होणारा न्यूनगंड कसा दूर करावा या बाबत आपले विचार मांडले आहेत. तसेच त्यांनी विज्ञान व तंत्रज्ञान शिक्षण विषयक विचार मांडताना हे शिक्षण वंचित व दुर्लक्षित समूहातील विद्यार्थ्यांनी घ्यावे व त्यासाठी शासनाने आर्थिक मदत करावी अशी भावना व्यक्त केली आहे. विद्यापीठ हे उच्च शिक्षणाची प्रमुख केंद्र असल्याने या केंद्रामध्ये ज्ञान, कार्य, समानता व विद्वत्ता या सर्व गोष्टी महत्वाच्या आहेत असे सुचित करण्याची महत्त्वपूर्ण मांडली. तसेच त्यांनी स्त्रीशिक्षणाचे आपल्या विचारातून समर्थन केले. तसेच शिक्षणाचा प्रसार करण्यासाठी पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीची स्थापना केली. तसेच सिद्धार्थ व मिलिंद महाविद्यालयाची स्थापना केली. आदर्श ट्रेनिंग स्कुल फॉर एन्टरन्स टू पॉलिटिक्स स्थापन केली. वरील सर्व माहितीवरून हे लक्षात येते डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे हे कार्य अत्यंत महत्वाचे होते.

संदर्भ ग्रंथ:

१. गाठाळ एस.एम, आंबेडकरी चळवळीचा इतिहास, कैलास पब्लिकेशन, औरंगाबाद.
२. कुबेर वा. ना., डॉ. आंबेडकर विचारमंथन, सुगावा प्रकाशन, पुणे.
३. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, श्री. भालचंद्र फडके, श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे.
४. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे विचारधन, म. श्री. दीक्षित, श्री. गजानन बुक डेपो, पुणे.

Peer Reviewed Refereed and
UGC Listed Journal
(Journal No. 47100)

ISSN 2279 - 0489
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

GENIUS

Volume - X, Issue - II
February - July - 2022
Marathi

Impact Factor / Indexing
2019 - 6.631
www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

ISSN - 2279 - 0489
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
HALF YEARLY RESEARCH JOURNAL

GENIUS

Volume - X

Issue - II

February - July - 2022

MARATHI

Peer Reviewed Refereed and
UGC Listed Journal No. 47100

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 6.631
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

CONTENTS OF MARATHI

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	घाशीराम कोतवाल नाटक आणि हिंसाचार शेख असलम युनुस डॉ. अशोक जी. बंडगर	१-६
२	सकल आनंद निर्देशांक आणि भारत प्रा. डॉ. सुधाकर शिवाजी जाधव	७-१३
३	भारतीय अर्थव्यवस्थेतील मूलभूत क्षेत्रीय बदल प्रा. डॉ. राठोड नाथीराम लक्ष्मण	१४-१८
४	हरित क्रांती स्वातंत्र्योत्तर भारताच्या विकासातील महत्वाचा टप्पा प्रा. डॉ. प्रभाकर गणपत गावंड	१९-२४
५	स्वातंत्र्योत्तर काळातील मराठी साहित्यावरील सामाजिक, राजकीय, शैक्षणिक व सामाजिक प्रवाहांचा प्रभाव प्रा. डॉ. रविंद्र श्रीहरी सोमोशी	२५-३२
६	भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यातील महिलांचे योगदान डॉ. राजश्री प्रदीप कदम	३३-३७
७	भारतीय ग्रामीण अर्थव्यवस्थेत पशुधनाचे योगदान आणि आव्हाने महाजन संजय बाबुराव	३८-४६
८	महाराष्ट्राची माजी मुख्यमंत्री - बॅरीस्टर ए.आर. अंतुले यांचे समाजिक कार्ये डॉ. म्हात्रे सुभाष ल.	४७-४९
९	भारतीय स्वातंत्र्य प्राप्तीची ७५ वर्षे व आर्थिक विकास आणि आव्हाने प्रा. डॉ. मुरलीधर पंडीत गायकवाड	५०-५५
१०	पुणे शहरातील ३० ते ४० वयोगटातील व्यायामपटूंच्या निरामयतेच्या अंगांचा अभ्यास प्रा. नामदेव रावसाहेब बत्रे डॉ. चंद्रकांत बी. सातपुते	५६-६१
११	स्वातंत्र्योत्तर भारतातील वस्तुसंग्रहालयाचा विकास प्रा. डॉ. अंकुश मारूती सोहनी प्रा. श्रीकांत विक्रान्त सिरसाठे	६२-६५

CONTENTS OF MARATHI

अ. क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१२	भारत-पाकिस्तान संबंध आढावा प्रा. तुळशीदास मोकल	६६-७१
१३	राष्ट्रीय एकात्मता - एक आव्हान सौ. व्ही. व्ही. चौगुले	७२-७९
१४	ज्येष्ठ नागरिकांच्या वाढत्या समस्या व त्यावरील उपाय यांचा अभ्यास डॉ. पराग वसंतराव पिंपळापुरे	८०-८९
१५	महिला सबलीकरण डॉ. सुरेश विठ्ठलराव पाथरकर	९०-९५
१६	भारतीय सहकारी बँकिंग प्रणालीचा मागोवा डॉ. श्रीकांत चांदोरकर	९६-१०६
१७	माणगाव तालुक्यातील माध्यमिक शाळांमधील (इयत्ता ८वी ते १०वी) प्रयोगशाळेतील समस्यांचा शोध घेऊन त्यावर उपाययोजना सुचविणे श्री. एकनाथ सूर्यभान डुकरे	१०७-११३

१२. भारत-पाकिस्तान संबंध आढावा

प्रा. तुळशीदास मोकल

इतिहास विभाग प्रमुख, कोकण एज्युकेशन सोसायटीचे डॉ. चिंतामणराव देशमुख वाणिज्य व सौ. कुसुमताई ताम्हाणे कला
महाविद्यालय, रोहा-रायगड.

प्रस्तावना

हिंदुस्थानाची फाळणी होवून भारत पाकिस्तान या दोन राष्ट्रांची निर्मिती झाली.या दोन्ही राष्ट्रांच्या निर्मिती पासून आजतगायत या दोन्ही राष्ट्रांचे संबंध वेगवेगळ्या कालखंडात कसे होते हे जाणून घेण्याच्या उद्देशानेच प्रस्तुत शोधनिबंध लिहिण्यात आला आहे.या शोध- निबंधात भारत-पाकिस्तान फळणीतून निर्माण झालेले प्रश्न निर्वासितांचे प्रश्न,नद्यांच्या पाणी वाटपातून निर्माण झालेले प्रश्न,काश्मीर वगळता भारत-पाकिस्तान पश्चिम व पूर्वेकडील सीमा प्रश्न,काश्मीर आक्रमण व विलीनीकरण, १९६५ चे भारत- पाकिस्तान युद्ध,१९७१ चे भारत-पाकिस्तान युद्ध,१९९९चे कारगिल युद्ध,मुंबईवरील दहशतवादी हल्ला सर्जिकल स्ट्राईक,आदी घटनाक्रमांच्या माध्यमातून भारत-पाकिस्तान संबंधाचा मागोवा घेण्यात आला आहे .

१. फाळणीतून निर्माण झालेले प्रश्न

हिंदुस्थानची फाळणी होवून भारत व पाकिस्तान अशी दोन राष्ट्र निर्माण झाली होती.मात्र या दोन राष्ट्रांच्या विभाजनामुळे अनेक समस्या निर्माण होवून उभय राष्ट्रांमध्ये संघर्षमय वातावरण निर्माण झाले होते .

अ. निर्वासितांचे प्रश्न

हिंदुस्थानची भारत-पाकिस्तान अशी फाळणी झाल्यानंतर भारतातील मुसलमानांचे भारतातून पाकिस्तानमध्ये स्थलांतर तर पाकिस्तानातील शिख व हिंदूंचे भारतात स्थलांतर सुरू झाले होते.या स्थलांतराची प्रक्रिया सुरू झाल्यानंतर स्थलांतरित लोकांच्या शेतजमिनी, इमारती, बँकेतील ठेवी,अलंकार मालमत्ता या बाबत तपासणी, खरेखोटपणा याची पडताळणी करणे अत्यंत कठीण काम होते.भारत सरकारने स्थलांतरित लोकांच्या नुकसानभरपाई साठी कायदा करून तसेच नुकसान भरपाई मंजूर करून हा प्रश्न निकाली लावला पुढे पाकिस्तानही असाच निर्णय घेवून हा प्रश्न निकाली लावला.

ब. नद्यांच्या पाणी वाटपाचा प्रश्न

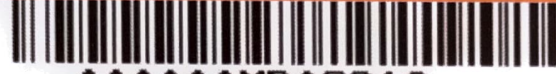
भारत व पाकिस्तान या दोन राष्ट्रांमध्ये सिंधू व तिच्या उपनद्यांच्या पाणी वाटपावरून प्रश्न निर्माण झाला होता.

रावी,बियास व सतलज या पूर्वेकडील नद्यांच्या पाण्याचा उपयोग भारताने करावा व पश्चिमेकडील सिंधू, झेलम व चिनाब नद्यांचे पाणी पाकिस्तानने वापरावे.या पाणी प्रश्नावर निर्णय घेण्याकरीत पंडित जवाहरलाल

मुंबई विद्यापीठ

दूर व मुक्त अध्ययन संस्था

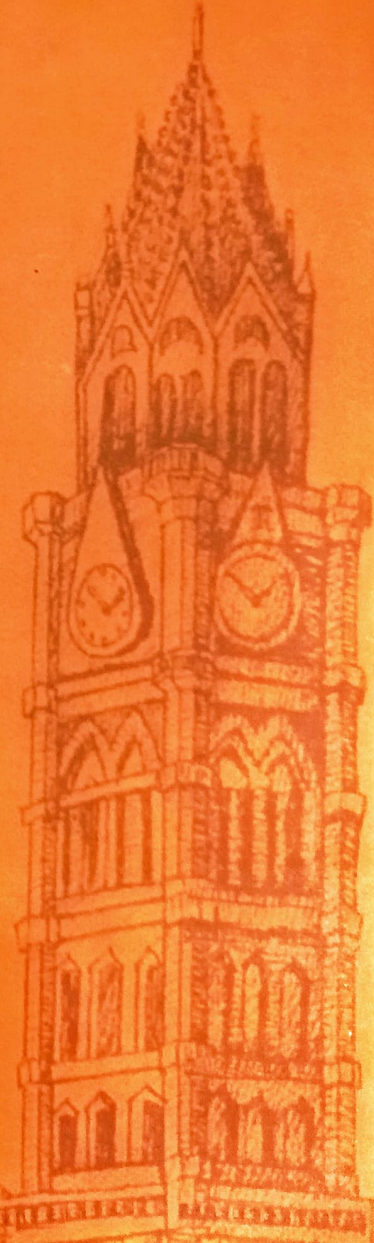

000000MBA5318

द्वितीय वर्ष कला
सत्र - III (CBCS)

इतिहास अभ्यासपत्रिका क्र. III
प्राचीन भारताचा इतिहास
(प्रारंभ ते १००० इ. स.)

विषय कोड : UAHA302

**द्वितीय वर्ष कला
सत्र - III (CBCS)**

**इतिहास अभ्यासपत्रिका क्र. III
प्राचीन भारताचा इतिहास
(प्रारंभ ते १००० इ. स.)**

विषय कोड : UAHA302

प्राध्यापक सुहास पेडणेकर

कुलगुरु,
मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

प्राध्यापक रविंद्र व. कुलकर्णी

प्र-कुलगुरु,
मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

प्राध्यापक प्रकाश महानवार

संचालक,
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

- प्रकल्प समन्वयक** : **प्रा. अनिल आर. बनकर**
सहयोगी प्राध्यापक, इतिहास विभाग व
मानव्यविद्याशाखा प्रमुख,
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई
- अभ्यास समन्वयक
व संपादक** : **प्रा. शिवदास चांगदेव घाडगे**
सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग,
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.
- लेखक** : **डॉ. बी.डी.शिंदे**
इतिहास विभाग प्रमुख,
रयत शिक्षण संस्थेचे महात्मा फुले, कला व वाणिज्य
महाविद्यालय, पनवेल, जि. रायगड
- : **प्रा. विकास मेहंदळे**
इतिहास विभाग प्रमुख,
मार्गताम्हाणे शिक्षण संस्थेचे, डॉ. तात्यासाहेब नातू
कला व वाणिज्य महाविद्यालय, मार्ग ताम्हाणे,
ता. चिपळूण, जि. रत्नागिरी
- : **प्रा. तुळशीदास मोकल**
सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग प्रमुख
को.ए.सो.डॉ.सी.डी. देशमूख वाणिज्य व
सौ.के.जी. ताम्हाणे कला महाविद्यालय, रोहा, जि. रायगड
- : **डॉ. एस. व्ही. पाथरकर**
इतिहास विभाग प्रमुख,
सेठ जे. एन.पी.पालीवाला महाविद्यालय, पाली सुधागड,
जि. रायगड.

मार्च २०२२, मुद्रण - १, जुलाई २०२२ पुनः मुद्रण ISBN-978-93-91735-88-3

प्रकाशक : संचालक, दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ,
विद्यानगरी, मुंबई - ४०० ०९८.

अक्षर जुळणी व मुद्रण : मुंबई विद्यापीठ मुद्रणालय,
विद्यानगरी, सांताक्रुझ (पूर्व), मुंबई - ४०००९८

मुंबई विद्यापीठ
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था

000000MBAS405

द्वितीय वर्ष कला
सत्र - IV (CBCS)

इतिहास अभ्यासपत्रिका क्र. III
प्राचीन भारताचा इतिहास
प्रारंभ ते १००० इ. स.

विषय कोड : UAHA402

**द्वितीय वर्ष कला
सत्र - IV (CBCS)**

**इतिहास अभ्यासपत्रिका क्र. III
प्राचीन भारताचा इतिहास
प्रारंभ ते १००० इ. स.**

विषय कोड : UAHA402

प्राध्यापक सुहास पेडणेकर

कुलगुरु,
मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

प्राध्यापक रविंद्र व. कुलकर्णी

प्र-कुलगुरु,
मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

प्राध्यापक प्रकाश महानवार

संचालक,
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

- प्रकल्प समन्वयक** : **प्रा. अनिल आर. बनकर**
सहयोगी प्राध्यापक, इतिहास विभाग व
मानव्यविद्याशाखा प्रमुख,
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई
- अभ्यास समन्वयक** : **प्रा. शिवदास चांगदेव घाडगे**
सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग,
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.
- संपादक** : **डॉ. मनोज रविंद्रनाथ इंगोले**
सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग,
कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव
- लेखक** : **डॉ. बी.डी.शिंदे**
इतिहास विभाग प्रमुख,
रयत शिक्षण संस्थेचे महात्मा फुले, कला व वाणिज्य
महाविद्यालय, पनवेल, जि. रायगड
- : **प्रा. विकास मेहंदळे**
इतिहास विभाग प्रमुख,
मार्गताम्हाणे शिक्षण संस्थेचे, डॉ. तात्यासाहेब नातू
कला व वाणिज्य महाविद्यालय, मार्गताम्हाणे,
ता. चिपळूण, जि. रत्नागिरी
- : **प्रा. तुळशीदास मोकल**
सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग प्रमुख
को.ए.सो.डॉ.सी.डी. देशमुख वाणिज्य व
सौ.के.जी. ताम्हाणे कला महाविद्यालय, रोहा, जि. रायगड
- : **डॉ. एस. व्ही. पाथरकर**
इतिहास विभाग प्रमुख,
सेठ जे. एन.पी.पालीवाला महाविद्यालय, पाली सुधागड,
जि. रायगड.

मे २०२२, मुद्रण - १,

प्रकाशक : संचालक, दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ,
विद्यानगरी, मुंबई - ४०० ०९८.

अक्षर जुळणी व मुद्रण : मुंबई विद्यापीठ मुद्रणालय,
विद्यानगरी, सांताक्रुझ (पूर्व), मुंबई - ४०००९८

मुंबई विद्यापीठ
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था

000000MMA5216

एम.ए. इतिहास
सत्र - II (CBCS)

अभ्यासपत्रिका क्र. ८
आधुनिक जगाच्या इतिहासातील
मुक्ती चळवळी

पेपर कोड - 93418

**एम.ए. इतिहास
सत्र - II (CBCS)**

**अभ्यासपत्रिका क्र. ८
आधुनिक जगाच्या इतिहासातील
मुक्ती चळवळी**

पेपर कोड - 93418

प्रा. सुहास पेडणेकर

कुलगुरु
मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

प्रा. रवींद्र व. कुलकर्णी

प्र-कुलगुरु
मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

प्रा. प्रकाश महानबर
संचालक

दूर व मुक्त अध्ययन संस्था,
मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

प्रकल्प समन्वयक

: **प्रा. अनिल बनकर**

सहयोगी प्राध्यापक इतिहास व प्रमुख, मानव्यविद्याशाखा,
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

अभ्यास समन्वयक व संपादक

: **प्रा. शिवदास चांगदेव घाडगे**

सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग,
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

लेखक

: **डॉ. कृष्णा गायकवाड**

सहयोगी प्राध्यापक, इतिहास विभाग,
एल. जे. एन. जे. महिला महाविद्यालय, विले-पार्ले (पू.), मुंबई.

: **डॉ. मनोज रविंद्रनाथ इंगोले**

सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग,
कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ,
जळगाव ४२५००९.

: **प्रा. तुळशीबास मोकल**

सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग प्रमुख,
को. ए. सो. डॉ. सी. डी. देशमुख वाणिज्य व सौ. के. जी. ताम्हणे कला महाविद्यालय,
रोहा-रायगड-४०२९०९.

: **प्रा. युवराज मोहन मोरघा**

सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग,
के. वि. पेंढारकर महाविद्यालय,
डोंबिवली (पू.), जि. ठाणे.

जानेवारी २०२२, प्रथम मुद्रण,

प्रकाशक

संचालक

दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई - ४०००९८.

अक्षरजुळणी

मुंबई विद्यापीठ मुद्रणालय,
सांताक्रुझ, मुंबई

एम.ए.इतिहास
सत्र - III (CBCS)

इतिहास अभ्यासपत्रिका क्र. II
भारतीय पुरातत्वशास्त्राचा इतिहास

विषय कोड : 99116

प्राध्यापक सुहास पेढणेकर

कुलगुरु,
मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

प्राध्यापक रविंद्र व. कुलकर्णी

प्र-कुलगुरु,
मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

प्राध्यापक प्रकाश महानवर

संचालक,
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

प्रकल्प समन्वयक

: **प्रा. अनिल आर. बनकर**
सहयोगी प्राध्यापक, इतिहास विभाग व
प्रमुख, मानव्यविद्याशाखा,
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

अभ्यास समन्वयक

: **प्रा. शिवदास चांगदेव घाढगे**
सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग,
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

संपादक

: **डॉ. नारायण भोसले**
सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग,
विद्यानगरी, मुंबई विद्यापीठ, सांताक्रुझ, (पू) मुंबई

लेखक

: **डॉ. मनोज झंगोले**
सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग,
कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ,
जळगाव.

: **डॉ. अनघा राणे**
उपप्राचार्य,
के.एम.अग्रवाल महाविद्यालय, कल्याण.

: **प्रा. तुलशिदास मोकल**
इतिहास विभाग प्रमुख,
डॉ. सी.डी. देशमुख वाणिज्य आणि के.जी.ताम्हाणे
कला महाविद्यालय, रोहा, रायगड.

जुलै २०२२, मुद्रण - १

प्रकाशक :

संचालक, दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ,
विद्यानगरी, मुंबई - ४०० ०९८.

अक्षर जुळणी व मुद्रण : मुंबई विद्यापीठ मुद्रणालय,

विद्यानगरी, सांताक्रुझ (पूर्व), मुंबई - ४०० ०९८

एम.ए. इतिहास
सत्र - II (CBCS)

अभ्यासपत्रिका क्र. ६
समकालीन भारताचा इतिहास
(१९४७ ते २००० इ. सन)

पेपर कोड - 93344

प्रा. सुहास पेढणेकर

कुलगुरु

मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

प्रा. रवींद्र व. कुलकर्णी

प्र-कुलगुरु

मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

प्रा. प्रकाश महानवर

संचालक

दूर व मुक्त अध्ययन संस्था,

मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

प्रकल्प समन्वयक

: प्रा. अनिल बनकर

सहयोगी प्राध्यापक इतिहास व प्रमुख, मानव्यविद्याशाखा,

दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

अभ्यास समन्वयक

: प्रा. शिबदास चांगदेव घाढगे

सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग,

दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

संपादक

: डॉ. स्वप्ना हेमंत समेळ

प्राध्यापक व इतिहास विभाग प्रमुख,

बी. के. बिल्दा महाविद्यालय (स्वायत्त), कल्याण(पश्चिम)

लेखक

: डॉ. व्हिन्सेंट कैतान डिमेलो

सहयोगी प्राध्यापक, इतिहास विभाग प्रमुख,

सेंट जोसेफ कला व वाणिज्य महाविद्यालय, विरार, जि-पालघर.

: प्रा. तुळशीदास मोकल

सहाय्यक प्राध्यापक व इतिहास विभाग प्रमुख,

को. ए. सो. डॉ. सी. डी. देशमुख वाणिज्य व

सौ. के. जि. ताम्हाणे कला महाविद्यालय,

रोहा-रायगड-४०२१०९.

: डॉ. गणेश बाघ

सहाय्यक प्राध्यापक व इतिहास विभाग प्रमुख,

स्व. बाबूरावजी काळे महाविद्यालय, अजिंठा,

ता. सिल्लोड, जि.-औरंगाबाद -४३१११७.

: प्रा. सिद्धार्थ दबणे

सहाय्यक प्राध्यापक (पदव्युत्तर इतिहास विभाग),

एल. डी. सोनावणे महाविद्यालय,

कल्याण, जि. ठाणे.

एप्रिल २०२२, प्रथम मुद्रण

प्रकाशक

संचालक

दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई - ४०००९८.

अक्षरजुळणी

मुंबई विद्यापीठ मुद्रणालय, सांताक्रुझ, मुंबई

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

December-2021

ISSUE No- (CCCXXXII) 332

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social

Research & Development

Training Institute Amravati

Editor:

Dr.Dinesh W.Nichit

Principal

Sant Gadge Maharaj

Art's Comm,Sci Collage,

Walgaon.Dist. Amravati.

Executive Editor:

Dr.Sanjay J. Kothari

Head, Deptt. of Economics,
G.S.Tompe Arts Comm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

19	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि स्त्री-पुरुष समानता	डॉ. सुजाना रामदासजी जाधव	85
20	भारत एक उभरती वैश्विक राजनीतिक शक्ति ; एक अध्ययन	वीरज कुमार	91
21	महिला और पुरुष खिलाड़ियों का सामाजिक खेलों में चयनित मासिक धर्मों का तुलनात्मक अध्ययन	डॉ. योगेश विप्लव	97
22	समर्थने मनाचे श्लोक : एक आकलन	डॉ. उज्ज्वला आर. पाटील	106
23	रंशोधनात प्रभालग्याची भूमिका	डॉ. रजना भा. व्यवहार	111
24	जागतिक तापमान वाढ : पर्यावरणीय परिणाम व उपाय	प्रा. संजय एस. लांडगे	115
25	सद्यःस्थितीतील हवामान बदलाच्या संदर्भात पृथ्वीच्या भूभास्रीय काळातील हवामान बदलाचा अभ्यास	प्रा. संजीव वि. भुयार	117
26	बालकांना लिंगभाव (स्त्री-पुरुष) समानतेचे शिक्षण - एक अध्ययन	प्रा. शैलेश बाबुराव पाटील	125
27	अमरावती जिल्ह्यातील तूर पीक उत्पादकता व उत्पादकेतील बदल : भौगोलिक अध्ययन	प्रा. नारायण गोविंदराव सोनुले	128
28	कोविड-१९ चा भारतीय समाजावर झालेला आर्थिक परिणाम	डॉ. सुधीर सुरेश ठोरे	133
29	संत जनाबाईंचे परमार्थ जीवन आणि विद्वलभक्ती एक विवेचन	डॉ. देवेद्र एस. तातोडे,	137
30	शिक्षकांची शिक्षण अभिवृत्ति एवं उनके आत्मविश्वास का अध्ययन	श्रीमती उज्ज्वला भोंसले / डॉ. संतोष कुमार शर्मा	140
31	महाराष्ट्रातील मानवी प्रगतीचा चिकित्सक अभ्यास	डॉ. वैशाली धनराज पाटील	144
32	प्रखर राष्ट्रवादी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	डॉ. दिपाली डी. भावे	150
33	आधुनिक भारताच्या स्वातंत्र्य चळवळीत वृत्तपत्रांचे योगदान	श्रीमती सीमा जालिंदर भोसले	155
34	Same-Sex Relationship in India : A Socio - Legal Perspective	Dr. Kiran Sharma	159
35	An Overview of Internet Marketing	Dr. Rajesh M. Deshmukh	165
36	A Study of Contemporary Relevance of Pandit Deendayal Upadhyaya's "Economic Thought" in India	Mohar Singh	168

आधुनिक भारताच्या स्वातंत्र्य चळवळीत वृत्तपत्रांचे योगदान
श्रीमती सीमा जालिंदर भोसले .

डॉ. सी. डी. देशमुख वाणिज्य व सी.के.जी.ताम्हाणे कला महाविद्यालय, रोहाता.रोहा, त्रि. रायगड, 402109.
मोबाईल न.7796838463 ई-मेल seemajbhosale@gmail.com

प्रस्तावना -आधुनिक काळात वृत्तपत्रे सामाजिक जीवनाची एक अविभाज्य अंग बनले आहेत. समाजातील विविध हालचाली, घडामोडी यांची माहिती वृत्तपत्राद्वारे जनतेला होते. राज्यकर्त्यांनी केलेली कामे, त्यांची ध्येय धोरणे व कामकाज हे वृत्तपत्रांमुळे जनतेला समजते. ईस्ट इंडिया कंपनीच्या काळात भारतात सुरुवातीला इंग्रजी वृत्तपत्रे सुरु झाली. भारतात मुद्रण कलेचा प्रवेश सोळाव्या शतकात झाला तेव्हाच भारतीय वृत्तपत्रसृष्टीचे अप्रत्यक्षपणे वीजारोपण झाले. पण प्रत्यक्षात अंकुराचे रोप उभे राहण्यास बराच कालावधी लागला. आधुनिक काळात वृत्तपत्रेही सामाजिक जीवनाचा एक अविभाज्य अंग बनले आहे. समाजात विविध हालचाली घडामोडी यांची माहिती वृत्तपत्रा द्वारे जनतेला होते.

शोधनिबंधाची उद्दिष्टे

1. ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीच्या काळात सुरु झालेल्या वृत्तपत्रांचा अभ्यास करणे
2. वृत्तपत्र व प्रसारमाध्यमांनी राबविलेल्या उपाययोजनांचे अध्ययन करणे.

गृहितके -

1. ब्रिटिश काळात वृत्तपत्रे सुरु झाली होती भारतीय सुशिक्षितांनी आपल्या समस्या मोडविण्यासाठी त्यांचा उपयोग केला.
2. ब्रिटिशांनी वृत्तपत्रे भारतात आणली पुढे भारतीय सुशिक्षितांनी आणि स्वातंत्र्य चळवळीसाठी त्यांचा उपयोग केला .

संशोधन पद्धती-प्रस्तुत शोधनिबंधाचा प्रकार वर्णनात्मक आणि विश्लेषणात्मक आहे.

तथ्यव माहिती संकलन -प्रस्तुत शोधनिबंधातसाठी आवश्यक असणारी माहिती संकलित करण्यासाठी दुय्यम स्रोतांचा वापर करण्यात आला आहे. त्यासाठी विविध मासिके, संदर्भ ग्रंथ, पुस्तके, इंटरनेटचा, मराठी विश्वकोश यांचा आधार घेण्यात आला आहे.

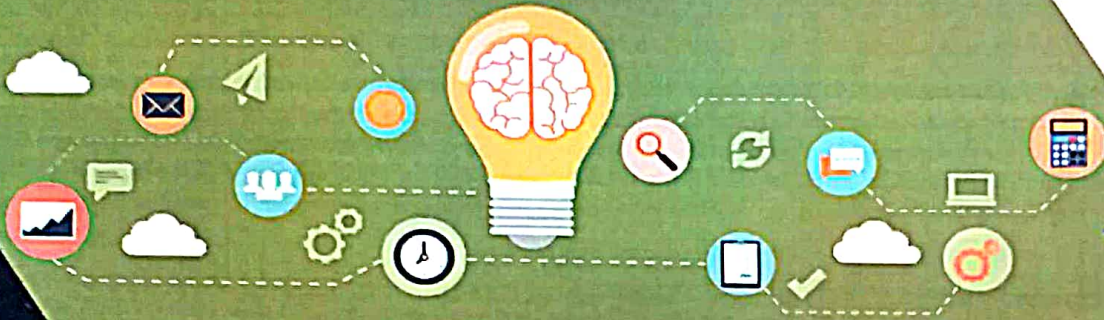
वृत्तपत्रांचे स्वरूप-ईस्ट इंडिया कंपनीच्या काळात भारतात सुरुवातीला इंग्रजी वृत्तपत्रे सुरु झाली. इंग्रजांच्या सहवासामुळे या वृत्तपत्रांचे महत्त्व भारतीयांनी ओळखले आणि हळूहळू देशी भाषेत काही प्रमाणात वृत्तपत्रे निघू लागली. निद्रिस्त भारतीय समाजाला सरकार विरुद्ध जागे करण्यासाठी वृत्तपत्र हे प्रभावी साधन आहे हे अनेकांच्या लक्षात आले. देशी वृत्तपत्राचे स्वरूप लढाऊ प्रवृत्तीचे नव्हते, जनतेची गाऱ्हाणी सरकारपुढे मांडण्यात चे कार्य देशी वृत्तपत्रांनी प्रारंभीच्या काळात केले. कंपनीचा काळातच अनेक वृत्तपत्रे पुढे निघाली व त्यांची संख्याही क्रमाने वाढत गेल्याचे दिसते. द बेगॉल

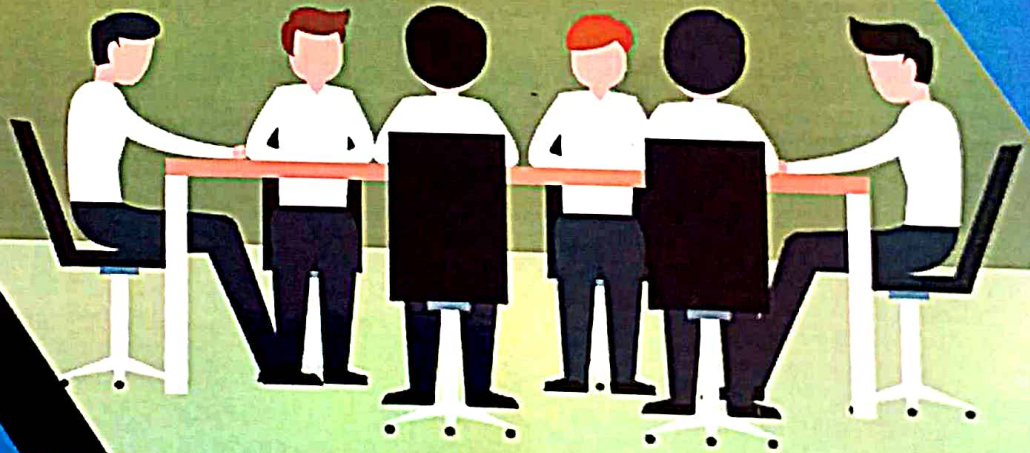
Peer Reviewed Refereed and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277-5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - XI, Issue - II,
April - June - 2022
ENGLISH PART - II / MARATHI / HINDI

Impact Factor / Indexing
2020 - 6.306
www.sjifactor.com

**Ajanta
Prakashan**

CONTENTS OF MARATHI

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	भारतातील कृषी उत्पादन, उत्पादकता प्रवृत्ती डॉ. अनंता बापुराव देशमुख	१-७
२	औद्योगिकीकरणाचा शेतीवर झालेल्या परिणामांचा अभ्यास (संदर्भ: पालघर तालुका) डॉ. रवींद्र भा. घागस अंकिता चंद्रकांत वर्तक	८-१५
३	महाराष्ट्रातील प्रादेशिक असमतोल : कारणे आणि उपाय प्रा. डॉ. नागेश मोहनराव सूर्यवंशी	१६-२०
४	<u>कोविड-१९ चा जनसामान्यांच्या जीवनावर झालेला परिणाम</u> <u>श्रीमती सीमा जालिंदर भोसले</u>	<u>२१-२४</u>
५	शेतमालाच्या किंमती व उत्पादन खर्चाचा तुलनात्मक अभ्यास डॉ. संभाजी भाऊराव काळे दिगांबर ज्ञानदेव नलगे	२५-२८
६	ऑनलाइन जाहिरातींचा वय वर्ष १६ ते २५ या वयोगटातील ग्राहकांच्या खरेदीवर होणारा परिणाम - एक अभ्यास प्रा. डॉ. योगिता पांडुरंग चौधरी	२९-३३

४. कोविड-१९ चा जनसामान्यांच्या जीवनावर झालेला परिणाम

श्रीमती सीमा जालिंदर भोसले

डॉ. सी.डी. देशमुख वाणिज्य व सौ. के.जी. ताम्हाणे कला महाविद्यालय रोहा, ता. रोहा, जि. रायगड.

प्रस्तावना

कोविड -१९ हा शब्द डोळ्यासमोर आला की प्रत्येकाच्या मनात भीतीचा डोंगर उभा राहतो आणि 'अरे वाप रे' असे म्हणून तो आपोआपच व्यक्त होतो. परंतु ह्या कोविड संबंधित थोडीशी शास्त्रीय माहिती सर्वसामान्य माणसाला माहित असणे आवश्यक आहे असे मला वाटते. वास्तविक हा रोग आपल्या शेजारच्या शत्रू असणाऱ्या चीनमधल्या वुहान या शहरात सुरू झालेली कोरोनाची साथ बघता-बघता आपल्या देशापर्यंत पोहोचली आणि त्यामुळे अफाट लोकसंख्या असणाऱ्या आपल्या देशावर आरोग्यविषयक संकट उभे ठाकणं हा मोठा मानसिक धक्का होता. पूर्वीच्या पिढ्यांनी साथीच्या रोगाने होणारी दुरावस्था अनुभवलेली असली तरी सुदैवाने आपण त्या दाहक अनुभवांना कधीच सामोरे गेलो नव्हतो. या साथीवर नियंत्रण मिळविण्यासाठी विषाणूच्या जीवन चक्राची साखळी तोडण्यासाठी सर्वप्रथम देशात टाळेबंदी जाहीर झाली तेव्हा गोंधळ उडणे स्वाभाविक होते.

कोविड - १९ च्या विषाणू श्वसनसंस्थेवर परिणाम करून काहीवेळा शरीरावर भयंकर परिणाम घडवून आणतो. सर्दी, ताप, खोकला, अंगदुखी ही त्याची सर्वसामान्य लक्षणे असली तरी त्याने फुफ्फुसावर केलेल्या परिणामातून जीवन घातक ठरू शकतो. कोणत्याही शास्त्रीय प्रमाणाला अनुसरून ह्याची लागण प्रसार लक्षणे निदर्शनास आल्यावर आणि त्यावरच औषध उपचारावर योजना निश्चित केल्या जाऊ लागल्या.

शोधनिबंधाची उद्दिष्टे

१. आधुनिक काळात कोविड १९ च्या साथीच्या रोगाचा अभ्यास करणे.
२. कोविड -१९ या साथीच्या रोगाचा समाजावर झालेल्या परिणामांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पद्धती

प्रस्तुत शोधनिबंधाचा प्रकार वर्णनात्मक आणि विश्लेषणात्मक काय आहे.

तथ्य संकलन

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी आवश्यक असणारी माहिती संकलन करण्यासाठी दुय्यम स्रोतांचा वापर करण्यात आला आहे. त्यासाठी विविध मासिके, विविध वर्तमानपत्रे, इंटरनेटचा वापर, महाराष्ट्र सरकारचे लोकराज्य मासिक यांचा आधार घेण्यात आला आहे.

स्वरूप

सर्वसाधारणपणे दर शंभर वर्षांनी जगाला महामारीचा सामना करावा लागतो असे इतिहास सांगत असला तरीही तो आपल्या आधीच्या पिढीला सहन करावा लागला यासारखी दुर्दैवाची दुसरी गोष्ट नाही. हा संसर्गजन्य रोग चीनमधील वुहान ह्या एका शहरात जरी निर्माण झाला असला तरी हा-हा म्हणता त्याने जागतिक रूप केव्हा धारण केले